

*Тільки любити – замало.
Треба благоговіти.*

С. Параджанов

стер-клас | несподіваний ракурс | по

Навесні 1994 року Київ відкрив для себе Сергія Параджанова як майстра образотворчого мистецтва. «Vita puova» відбулася на виставці, привезеній друзями геніального режисера із змученої війною та голодом Вірменії. І хоча жорстока реальність Кавказу не дозволяє зараз розкошів подорожей, тим більше - експозицій, виставку все таки влаштовано в Києві, згідно із заповітом митця. Визнаний світом, кінорежисер вже піднявся на Олімп у товаристві А. Тарковського та Ф. Фелліні. Але земне визнання його триває - світ пізнає С. Параджанова як майстра інсталяцій та колажів, графіка, медальєра та декоратора.

«Я не професіонал (в образотворчому мистецтві) і на це не претендую, - зауважував маестро. - Моя виставка в той же час - не хоббі, а потреба основної професії. Я режисер і вчився у великих майстрів - Савченка та Довженка. Вони малювали, малював також і Ейзенштейн. Під їхнім впливом так само і я почав малювати, робити колажі, з'єднувати фігури, шукати пластику».

Племінник і вихованець Сергія Йосиповича, що працював із ним в останнє десятиріччя, спостерігав, як С. Параджанов компенсував у творчості те, чого йому бракувало в житті. Саме звідси, мабуть, численні параджанівські графіки, колажі з ганчірок, гудзиків, мотузок, що всіма можливими й неможливими способами переправлялися на волю із в'язниці.

Краси він потребував повсякчас, бо дихав нею, як повітрям. Цю жагу можна було втамувати лише невпинним відтворенням краси.

Отже, надто скромно оцінював Сергій Йосипович власну образотворчість. Як Шев-

«БЕРІКАОБА» СЕРГІЯ ПАРАДЖАНОВА

стер-клас | несподіваний ракурс | що

*Берікаоба – традиційний народний карнавал у Тбілісі.

[Ольга Петрова

До 85-річчя ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

[постать

ть | нескорені | contemporary art | my stemia | іродіа | fine place | художня творчість | світ митців | не те

▲ Параджанов С. «Пам'яті Фаберже». Об'ємний колаж, 1984 р.

ченко-поет не заперечує Шевченка-живописця та графіка, так і Параджанов-кінорежисер не затьмарює майстра пластичної метафори, самобутнього художника.

Ще тридцять років тому, за часів зйомок «Тіней забутих предків», Сергій Йосипович привіз із Карпат цілу теку виразних, напрочуд експресивних малюнків. Їх було виконано тими «фарбами», які трапилися. В горах це був сік чорних ягід, зелень трави, обвуглені палички із вогнища. Тоді я запитала: «Де Ви вчилися малювати, чи не в Тбілісі?» «Ні, в Москві, в інституті, біля своїх вчителів-режисерів». «Карпатську сюїту» було зроблено з почуттям романтичного піднесення, під очевидним впливом Ф. Манайла. Композиції, мабуть, можна розшукати в тодішньому оточенні С. Параджанова. В ереванській колекції бачимо стилістично відповідні імпресіям Сергія 60-х - початку 70-х років «Портрет Роми Балаяна» та «Портрет А. В. Горського».

Між раннім експресіонізмом та колажами кінця 70-х - 80-х років пролягає морок арештів, знущань, хвороб, страхів і болю. Пам'ятаєте янгола із «Кольору граната», що підійшов до переораної межі та зупинився перед цією чорною смугою?.. Параджанівського янгола було мордовано, замуровано, сплюндровано, тільки що живим не поховано. Жакливо-пророчим зазіранням у колодязь майбутнього були слова Сіран Давидівни — матері Сергія: «Не кажіть мені про онука, коли мій син нещасливий». Був талант, не було талану. Та дух цього «генія неспокою» злітав над нарами, дротом і ґратами. Він малював, щоб не розлучатися із тими, кого любив, щоб вижити духовно і фізично. «Світлано, надішли мені книги, - пи-

ть | нескорені | contemporary art | my stemia | іродіа | fine place | художня творчість | світ митців | не те

Параджанов С. «Варіації на теми Пінтуріккіо і Рафаеля. Присвячується В. Катаняну». Об'ємний колаж, 1989 р.

Як дуло пістолета, воно притиснуто до потилиці... Але поряд друзі, і він є митець.

Його тбіліська кімната оживає натюрморти. В діло йде все: бите скло, старе люстро, шматки парчі, мережива, пружини від старого годинника, щось підібране на звалищі. З цього непотребу, з мотлоху народжується диво колажів.

**«Когда б вы знали, из какого сора,
Растут стихи, не ведая стыда».**

Анна Ахматова, «Тайны ремесла»

Він умів те, що вміють робити лише генії та діти. Сидів у своїй кімнаті, як у печері Алі-Баби, оточений народженою ним самою красою. Його руки у постійному русі. Майстер працює. Він поспішає втілити свої думки, спогади і прозріння, якщо не у фільмах, то, бодай, у колажах. «Веджвуд», «Пам'яті Фаберже», «Моління про Овнатаняна», «День народження Андерсена», «Пам'яті брата, що загинув на війні» і ще десятки, - шкода, що не сотні, - композицій дивилися на гостей цієї надзвичайної оселі. З особливою любов'ю komponувалися грандіозні капелюхи-натюрморти, увінчані гірляндами, пір'ям, мереживом. Кожен із них є цілим світом, своєрідним екзотичним сценарієм нездійснених фільмів С. Параджанова. Для майстра колаж був точним записником, для глядача - зоровим втіленням легенд, притч. «Легенди були дійсністю, — зауважує його вихованець Георгій, - народженою уявою майстра. Вона не відокремлювалася ним від

сав він із в'язниці, - піди до М. Бажана, І. Драча, до...». Далі йшов перелік книг, листівок, репродукцій. Фантастичної сили творчий темперамент ламав бетонні параграфи тюремного режиму. Його малюнки і талери, зроблені з кришок від кефіру, відсилали на експертизу до Москви. «Чи не божевільний цей Параджанов?» Начальству так цього хотілося. «Це твори генія», - надійшла відповідь експерта. Не божевільний! Скуте тіло, вільний дух!

Розквіт образотворчого колажу припадає на час визволення з-під арешту... Проживання в Києві заборонено. Місцем поселення визначено Тбілісі. Сергій повертається в дім, де в закутках кімнат, біля фонтану в дворі та на балконах інколи з'являються тіні тих, кому тут добре жилося. В кімнаті пуста. Матері вже нема. Сергій Параджанов приречений на безробіття. З цинічною послідовністю йому відмовляють на тбіліській кіностудії. Сергій відчуває недремне державне око.

Параджанов С. «Блакитна риба». Об'ємний колаж, 1983 р.

Параджанов С. «Великдень». Колаж, 1971, 1985 р.

[постать]

реальності! Так само не можна було вірити в достеменноавтентичність вигаданих історій. У цьому полягала його неповторність». Його притчі завжди були мудрими й добрими.

Колажі С. Параджанова переплітають у тугий вузол кілька сюжетних ліній. Це є в «Молінні про Овнатаняна» - програмній композиції, та в кожній іншій роботі. Майстер не мислив однолінійно. Його художня думка прямує кількома шляхами водночас: сягає неба, Бога, занурюється в час Пророків, бавиться спогадами про Тифліс із кінто, конкою, актрисою Маргаритою, повертається в дитинство - до антикварної крамниці батька - знавця старовини. Саме там у відблисках старовинних емалей, блакитної порцеляни, вишуканого кришталю та перських килимів підросав маленький Саркіс. Він перебирав дорогоцінне каміння пучечками, що тільки вчилися дотиків. Смарагди кидали сонячні зайченята на обличчя дитини. Дитинство, що минуло на священній горі Мтацмінда, в дружелюбному, багатомовному, щедрому місті, виховало Сергія як тбіліського «мокалаке» - брата для всіх та фантазера, що все більше потребував краси, і тому творив її повсякчасно.

«У художнику стільки художника, скільки в ньому дитини», - слушно колись зауважив Пабло Пікассо. Сергій ніколи не розлучався з дитинством, живився ним. Щедрий і теплий Тифліс, що в різні часи причарував серця великих вірменських митців: Акопа Овнатаняна, Габрієла Сундукяна, Ованеса Туманяна, Ваню Ходжабеяна, Олександра Бажбеук-Мелікяна, Ерванда Кочара, Геворка Григоряна (Джіотто) та ще багатьох, був батьківщиною параджанівського артистизму. Традиція багато важила для Сергія Йоси-

повича. Його творча свідомість уособлювала «культурний колаж». У ньому тбіліський «мемуаризм» освідчується в любові до світової культури. «Мемуаризм» золотим шитвом наскрізно проходить крізь творчість С. Параджанова. «Кучерик сина», «Притча про сина», «Марки із зони» декларують тему родинного альбому - неодмінного атрибута кожного тбіліського дому. Зрозуміло, чому високородні образи князів і грузинських княгинь, впевнених у собі вірменських неогоціантів, створених геніальним Овнатаняном, так багато важили для Параджанова. В напівнаївних, але завжди репрезентативних образах, відкривалася специфічна ментальність тифліського побуту. Він такий і понині. Ось красуня, погляд якої причарує ще й сьогодні, або полковник, що вже два століття дивиться на нас, за пишними вусами ховаючи необов'язковий для військового розум; а як сяють прикраси на розкішних грудях купецької дружини, як палають золотом аксельбанти молодого генерала... Параджанов високо цінував натуралістичний стиль Овнатаняна, його щире захоплення своїми моделями, що так точно втілили театр одвічного людського марнолюбства.

У «альбомі» Сергія Параджанова - портрети Сіран Давидівни, Світлани, Суренчика, друзів, але й Мікеланджело, Сервантеса, Довженка, бо родинний космос майстра був би неповним без цих високих співрозмовників. Так органічно, невиму-

шено родинно-інтимне підключається до культурної традиції людства. Мабуть, із ностальгії за мозаїками Софії Київської в композицію «День народження Андерсена» прийшла смальта. В елегантну казку в дусі рококо органічно вплелися образи школи Фонтенбло, мереживо з Брюсселя, образи смольнянок з полотен Левицького, шитво, троянди - романтичний світ майстра. Стилістика карпатського іконопису на склі рефлексує в ауру родинної інтимності, злагоди й м'якої чуттєвості, коли Параджанов створює образ Христа в композиції «Великдень». Тифліський акцент відчутний лише в кітчевій сентиментальності старовинних листівок, вмонтованих у композицію. Натомість, уподобання автора, його хист антиквара створюють декоративну симфонію в композиціях «Веджвуд», «Блакитна риба», «Варіації на теми Пінтуріккіо та Рафаеля» та «Пам'яті Фаберже». Останній - ледь не енциклопедія художніх стилів. Першу роль перебирає любов до італійського Ренесансу. На цей стрижень нанизуються буйний декор у стилі бароко. Йому акомпанує вишукана пластика сецесіону. Сергій схиляється перед красунею Доменіко Венеціано, дарує їй смарагди, перлини, коралі, дорогоцінні мушлі. Це і це, і ще ось це - все для донни з XV століття. Художня ерудованість майстра безсумнівна. В «Голгофі», «Великодні», в «Кількох епізодах із життя Джоконди», в «Плащаниці померлого злодія» та ще в багатьох композиціях автор вільно почувається в історико-культурному часі й просторі.

У колажах С. Параджанова так само, як і в його фільмах, естетизований кожний міліметр. Перефразовуючи слова Бориса Пастернака про Венецію, можна сказати,

Параджанов С. «Злодій ніколи не стане прачкою». Асамбляж із лялькою, 1978 р.

му продовжується життя персько-тифліської традиції. Рами, скомпоновані з кількох видів різнокольорового оксамиту, прикрашені сусальним золотом, декоровані смальтою. У старих дошках, що, як у теплих долонях, тримають образ «Богородиці», навіть шпарини естетизовано - заповнено дрібними уламками золотистої порцеляни.

Із безмежних своїх знань, феноменальної художньої інтуїції-обізнаності С. Параджанов робив нову «поетичну реальність». Вона багата до надмірності. У ній є захоплення гра образами, речами, темами - парад імпровізаційності. Цей «образотворчий театр» часом патетичний, інколи трагічний, переважно - ліричний, хоча й гротеску в ньому досить. «Театр Параджанова» - справжня «Берікаоба» *, а він у ньому - Берік. Маєстро створює нові маски, його гра нагадує про подвійну природу мистецтва; вона поєднує спостереження і вигадку, реальне і умовно-фантастичне. Отже, зрозумілою є причина впливу С. Параджанова на оновлення театраль-но-декоративного мистецтва Грузії 70-х років: на Г. Алексі-Месхішвілі, З. Ніжарадзе, М. Ігматова, Г. Гунію, групу «Самеулі» (О. Кочакідзе, А. Словінський, Ю. Чикваїдзе), М. Швелідзе, а також на театр ляльок Р. Габріадзе.

У кінематографі, а згодом і в колажах С. Параджанов своєрідно розвинув «Монтажний тип художнього мислення», відкритий ще С. Ейзенштейном. Суть методу полягає в поєднанні, здавалося б, невідповідних елементів у нову художню цілісність. Монтаж, або (за С. Ейзенштейном) «контрапунктивне зіткнення», - чи не найвиразніша особливість мистецтва ХХ століття взагалі, яке розвивається з

що в творах С. Параджанова «вільних місць не лишилося, все зайняте красою». Дійсно, в його композиціях не буває другорядного. Не тільки твір, а і його рама відіграє значну роль у цьому «декоративному театрі». Рама

- не лише портал, а й «дійова особа» - так само активна, якою була завіса в знаменитому «Гамлеті» Театру на Таганці. Рами унікальні, їх зроблено для певної композиції, як оправу для дорогоцінного каменя. У цьо-

Параджанов С. «Марки із зони». Рисунки, 1977 р.

[постать]

урахуванням категоричного імперативу швидкоплинного часу. Монтаж є якістю постімпресіоністичного живопису, зокрема — сюрреалізму, построденівської скульптури, музики та поезії ХХ століття.

Колажі С. Параджанова - класичний приклад «контрапунктивного монтажу», де знайоме, вилучене із типової історико-пластичної ситуації, перегруповане в нових взаємозв'язках. Для чого? А для того, щоб під зовнішнім і майже банальним розгледіти приховану структуру дійсності. Чи не найвиразніше це видно в «Кількох епізодах із життя Джоконди». Саме тут класичний персонаж переживає радість гри, перевтілень, нових ролей.

Берік Сергій Параджанов повернувся до Києва. Тут він пройшов усіма колами творчого і морального пекла: жив, любив, працював, страждав, був ув'язнений, перетворився на легенду. Він тужив за Києвом, як великий вигнанець Дайте - за Флоренцією. Вірменія, де спочиває прах майстра, Москва, де він вчився, Нью-Йорк, де режисер був лише три дні, — сьогодні мають центри С. Параджанова. У великому боргу Київ схиляє голову перед генієм ХХ століття.

